

УДК: 903.4(477.41)“636”

М. Ю. Відейко

ПОСЕЛЕННЯ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЯНЧА 1

У районі с. Гребені Кагарлицького р-ну Київської обл. виявлено шість поселень трипільської культури, вивчення яких розпочато з 1960-х рр. Для п'яти з них складено плани за допомогою магнітної зйомки. Публікація знахідок з одного з них, розташованого в ур. Янча 1, є кроком до створення цілісної картини приблизно 500-річної історії невеликої групи трипільського населення на мікрорегіональному рівні.

Ключові слова: трипільська культура, Янча 1, поселення, коломиїщинська група, магнітна зйомка.

Багатошарова пам'ятка Янча 1 (рис. 1), що включає поселення трипільської культури, доби бронзи та черняхівської культури, знаходиться поблизу с. Гребені Кагарлицького р-ну Черкаської обл. і була досліджена експедицією Інституту археології НАН України під керівництвом автора 1992 р. (Відейко 1992). Пам'ятку виявлено 1985 р. під час археологічних розвідок експедицією під керівництвом Т. Г. Мовши (Мовша та ін. 1985). Тоді ж трипільське поселення було датовано етапом СІ, хоча знахідки досі не опубліковано (Мовша та ін. 2003). Згодом відомості про датування і розміри поселень в ур. Янча використав О. Г. Колесніков в узагальнювальній праці з реконструкції суспільного ладу пізньотрипільського населення Наддніпрянщини та опублікував ситуаційний план розташування селищ Янча 1 і Янча 2. Він визначив планування поселення як «кругове», розмірами 160 × 150 м і площею 2,2 га. Забудова, на думку дослідника, налічувала 14 споруд (Колесніков 1993, с. 129, рис. 14).

Поселення розташоване за 2 км на південь від с. Гребені, за 200 м ліворуч від дороги на

Ржищів, в ур. Янча (рис. 1: 1, 2). Пам'ятка займає мис, утворений двома перпендикулярно розташованими глибокими ярами, більший з яких виходить до Дніпра. Яри обмежують поселення з півдня і заходу. На схилах ярів близько до поверхні є виходи джерельної води. 1992 р. на території трипільського поселення проведено розвідку і виявлено ліпну кераміку бронзового віку та матеріали черняхівської культури, встановлено, що його площа становить приблизно 5 га. Восени 1992 р. на п'яти поселеннях трипільської культури в районі Гребенів (урочища Василюшин Яр, Виноградне, Янча 1 і 2, Попова Левада) В. П. Дудкін організував магнітну зйомку з метою встановлення їхніх планів, а також уточнення відомостей про розміри і забудову (Дудкін, Відейко 2004, с. 310).

Магнітометричною зйомкою на поселенні Янча 1 охоплено площу 4,7 га, що удвічі більша за площу, визначену розвідкою 1985 р. Слід заважити, що магнітною зйомкою було охоплено, як з'ясувалося, не всю площу поселення, воно продовжується у південному напрямку за межі відзнятої території. Усього на площі 4,7 га виявлено до 80 аномалій, зокрема не менше 22 від наземних споруд (рис. 1: 4) проти 14, встановлених за збором підйомного матеріалу 1985 р.

На плані помітно кругове планування поселення (рис. 1: 4). Діаметр кола приблизно 100 м. Споруди орієнтовано переважно довгою стороною до центра кола. У межах кола вони розташовані з інтервалом від 5 до 20 м. На північному заході у кільцевій забудові є розрив завширшки 50—70 м. Якраз навпроти цього місця, ближче до центра кільця, розташована група з двох споруд, більша з яких має розміри 20 × 6 м і є найбільшою на поселенні. У півден-

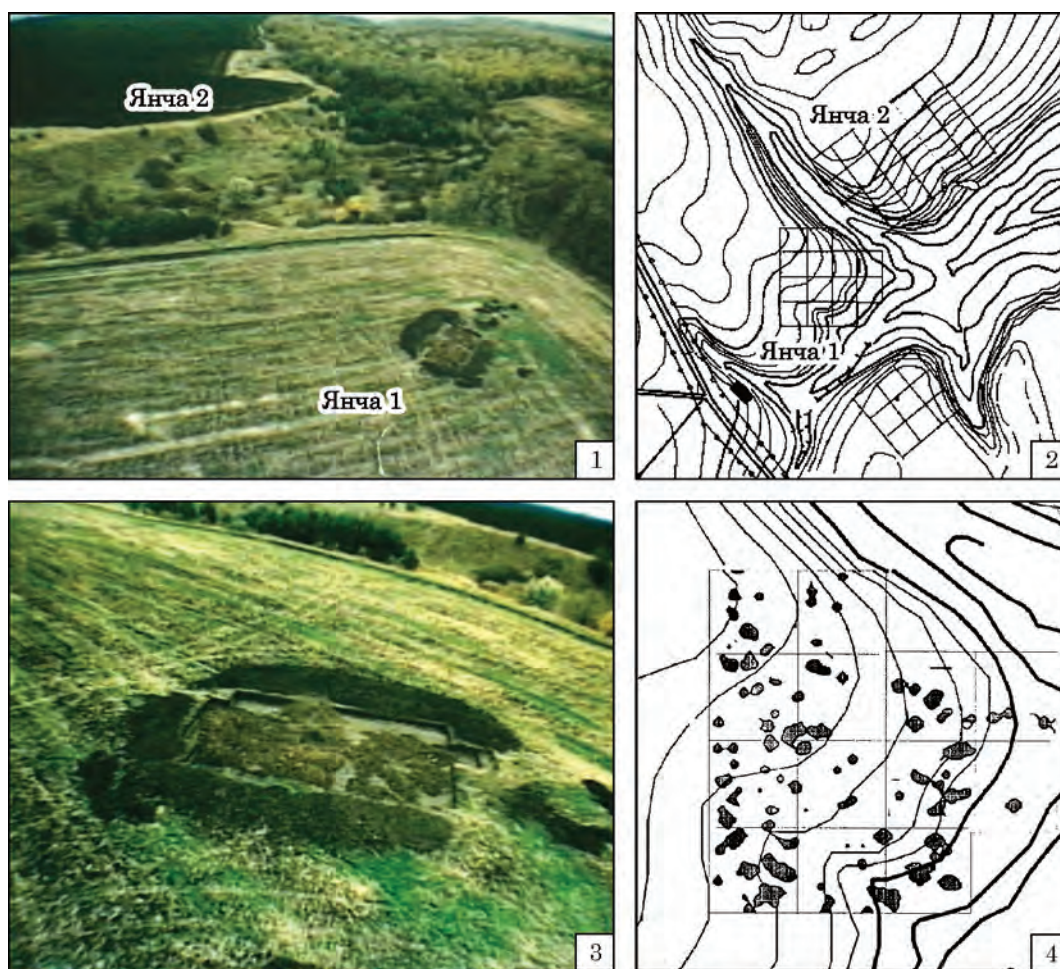

Рис. 1. Гребені, ур. Янча 1: 1 — вид з повітря; 2 — ситуаційний план розташування поселень трипільської культури навколо яру Янча; 3 — вид на місце розкопок решток трипільського житла 1992 р.; 4 — план поселення Янча 1 за магнітною зйомкою 1992 р.

но-західному секторі кола є дві споруди, розташовані одна за одною та орієнтовані довгою віссю паралельно центру поселення.

Поряд з великими виявлено численні невеликі округлі в плані аномалії в діаметрі 2—4 м, можливо, сліди від різноманітних ям. Частина аномалій має відноситися до об'єктів черняхівської культури або бронзового віку. Черняхівськими можуть бути ті, що розташовані ближче до краю яру зі східного та північного боків. Їхні середні розміри становлять 4×4 і 4×3 м і можуть бути слідами трохи заглиблених споруд. Таким чином, магнітною зйомкою уточнено розміри поселення, а також виявлено число і характер археологічних об'єктів на ньому.

З метою перевірки даних магнітометричної зйомки на поселенні 1992 р. під керівництвом автора розкопано одне з трипільських жител, що знаходилося у північній частині пам'ятки (рис. 1: 3). Його залишки склалися зі шматків обпаленої глини, що залягали на глибині 0,4—0,7 м від сучасної поверхні у вигляді прямокутного в плані завалу розмірами $14,0 \times 4,5$ м і завтовшки 5—10 см. Поверхня уламків

обмазки рівна, місцями помітні сліди заглажування. На нижній поверхні обмазки місцями збереглися відбитки колотого дерева, спрямовані поперек довгої осі споруди.

Більша частина знахідок посуду трипільської культури трапилася під завалом. Ця обставина з врахуванням того, що на обмазці з нижнього боку виявлено відбитки колотого дерева, є підставою для висновку про те, що ми маємо справу з перекриттям горища спаленої будівлі.

Із західної сторони трипільське житло частково перетинала напівземлянка черняхівського часу. Вона була майже прямокутної форми розмірами $4,0 \times 3,5$ м. Товщина її заповнення, що містило фрагменти кераміки і кістки тварин, становила до 20 см. Ця споруда була зафіксована також і магнітометричною зйомкою.

Під час розкопок виявлено розвали кількох посудин, а також фрагменти трипільської кераміки. Це кухонні горщики, виготовлені з домішкою товчених черепашок і піску (рис. 2). Горловину горщиків декоровано розчесами (рис. 2: 1, 2, 4, 7—10), вінця — насічками і заціпами (рис. 2: 1, 2, 4, 9, 10). Біля основи вінця

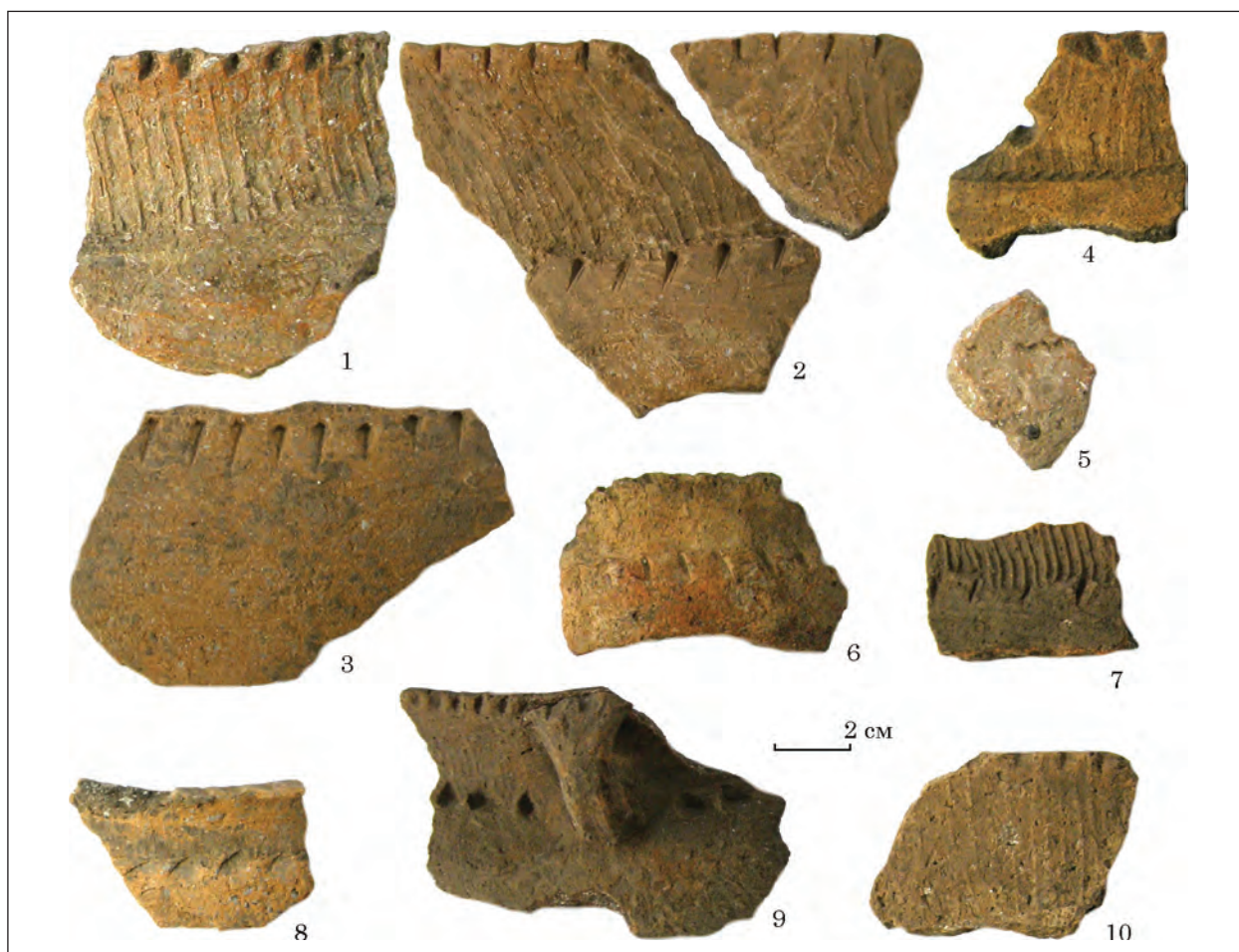

Рис. 2. Гребені, ур. Янча 1: фрагменти кухонного посуду

Рис. 3. Гребені, ур. Янча 1, фрагменти столової кераміки: 1—5 — без орнаменту; 6—11 — із заглибленим орнаментом

є відбитки штампів — мушлі, тонкої палички (рис. 2: 3, 6—9), на одному фрагменті — відбиток перевитого шнура (рис. 2: 4).

Столовий посуд представлено неорнаментованими зразками, а також посудом із заглибленим декором і мальованим. Неорнаментований

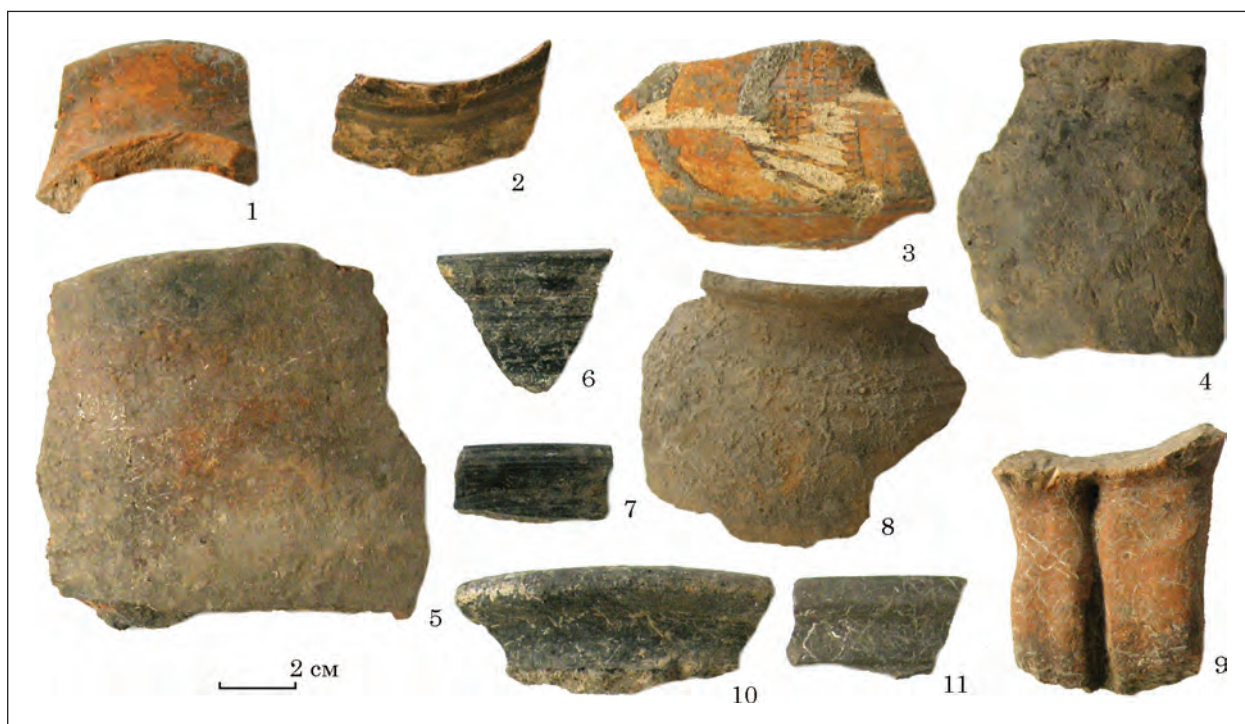

Рис. 4. Гребені, урочище Янча 1: 1—3 — мальований посуд трипільської культури; 4, 5 — фрагменти посуду бронзового віку; 6—11 — матеріали черняхівської культури

посуд — це переважно миски (рис. 3: 1—5). Поверхня заглажена, лощений, колір переважно чорний, чорно-коричневий (рис. 3: 1—3, 5), окремі фрагменти з повторним випалом мають червоний колір (рис. 3: 4). Трапилися також уламки кубків і біконічних посудин (рис. 4).

Із посуду із заглибленим декором маємо фрагмент великого кубка з ручкою з прокресленим біля основи горловини декором (рис. 3: 6), типовим для пам'яток типу Коломийщина I. Решта фрагментів походять від кратероподібного посуду (рис. 3: 7—9), горщика, прикрашеного відбитками круглого штампця під горловиною (рис. 3: 10) і миски з насічками на вінцях (рис. 3: 11). Поверхня і її колір посуду цієї групи аналогічні виробам без декору.

Знайдено кілька невеликих фрагментів мальованого посуду. Це уламки біконічного посуду (рис. 4: 1—3). Один з фрагментів має орнаментальну композицію, типову для томашівської локальної групи (рис. 4: 3), що простягається на південь у басейні річок Тальянка і Тікич. З того ж регіону, вірогідно, походить посудина з каолінової глини, від якої виявлено вінця (рис. 4: 2).

Поселення трипільської культури за переважанням знахідок не декорованого та із заглибленим орнаментом посуду можна віднести до коломийщинської групи трипільських поселень Подніпров'я етапу СІ. Цьому висновку відповідає характер мальованого посуду, що належить до томашівської локальної групи етапу СІ. Враховуючи сучасне датування пам'яток цієї групи за ізотопними датами (Muller et al. 2016), Янчу 1 можна віднести до першої половини IV тис. до н. е.

До пізнього бронзового віку можна віднести фрагменти ліпного посуду (рис. 4: 4, 5). З поселенням черняхівської культури можна пов'язати знахідки гончарного посуду і фрагмент амфори (рис. 4: 6—11).

Поселення трипільської культури в ур. Янча 1 є одним із шести поселень трипільської культури, які виявлені на сьогодні в околицях с. Гребені та на його території. Найвідоміше з них — поселення етапу ВІІ (коломийщинська група) — розташоване в ур. Васишин Яр на північ від села (Бібіков, Шмаглій 1964, с. 131—132). Ще одне поселення є на території села, теж, вірогідно, етапу ВІІ, фрагменти мальованого посуду з якого експонувались у сільському музеї. Чотири поселення виявлено на південь від села — в ур. Виноградне (вірогідно, фіналу етапу ВІІ або початку етапу СІ), два в ур. Янча (Янча 1 і 2) та в ур. Попова Левада, що за ярмом навпроти Янчі 2. Останні три поселення, вірогідно, синхронні та належать до етапу СІ.

Різниця у датуванні згаданих поселень, що відносяться до однієї локальної групи — коломийщинської, можливо, відображає поступове освоєння цієї території певною групою трипільського населення упродовж етапів ВІІ і СІ. Враховуючи розміри та кількість найпізніших поселень, розташованих навколо ур. Янча, на фінальному етапі спостерігаємо зростання кількості населення.

Подальше вивчення гребенівського вузла поселень може становити певний науковий інтерес в аспекті вивчення історії трипільців на рівні мікрорегіону в Наддніпрянщині.

ЛІТЕРАТУРА

Бібіков, С. М., Шмаглій, М. М. 1964. Трипільське поселення біля с. Гребені. *Археологія*, XVI, с. 131-136.

Відейко, М. Ю. 1992. *Звіт про роботу комплексної трипільської експедиції в 1992 році*. НА ІА НАНУ, 1992/26.

Дудкін, В. П., Відейко, М. Ю. 2004. Планування поселень трипільської культури. В: Відейко, М. Ю., Ляшко, С. М. (ред.). *Енциклопедія трипільської цивілізації*. Київ: Укрполіграфмедіа, с. 303-314.

Колесников, А. Г. 1993. *Трипольское общество Среднего Поднепровья. Опыт социальных реконструкций в археологии*. Киев: Наукова думка.

Мовша, Т. Г., Бузян, Г. Н., Колесников, А. Г. 1985. *Отчет о работе Киевско-Трипольского отряда Киевской областной археологической экспедиции «Свода» в 1985 году*. НА ІА НАНУ, 1985/1г.

Мовша, Т., Корвін-Піотровський, О., Бузян, Г. 2003. Розвідки трипільських пам'яток Правобережної Київщини (слідами Вікентія Хвойки). В: Черняков, І. Т. (ред.). *Трипільська цивілізація у спадщині України*. Матеріали науково-практичної конференції. Київ: Просвіта, с. 299-306.

Müller, J., Hofmann, R., Brandstatter, L., Ohlrau, R., Videiko, M. 2016. Chronology and Demography: How Many People Lived in a Mega-Site? In: Müller, J., Rassmann, K., Videiko, M. (eds.). *Trypillia Megasites and European Prehistory*. London; New York: Routledge, p. 133-169.

REFERENCES

Bibikov, S. M., Shmahlii, M. M. 1964. Trypilske poselennia bilia s. Hrebeni. *Arkheolohiia*, XVI, p. 131-136.

Videiko, M. Yu. 1992. *Zvit pro robotu kompleksnoi trypils'koi ekspeditsii v 1992 rotsi*. NA IA NANU, 1992/26.

Dudkin, V. P., Videiko, M. Yu. 2004. Planuvannia poselen trypils'koi kultury. In: Videiko, M. Yu., Liashko, S. M. (ed.). *Encyklopediia trypils'koi tsyvilizatsii*. Kyiv: Ukrpoligrafmedia, p. 303-314.

Kolesnikov, A. G. 1993. *Tripolskoe obshchestvo Srednego Podneprov'ia. Opyt sotsyalnykh rekonstruktsii v arkheologii*. Kyiv: Naukova dumka.

Movsha, T. G., Buzian, G. N., Kolesnikov, A. G. 1985. *Otchet o rabote Kievsko-Tripol'skogo otryada Kievskoj oblastnoj arxeologicheskoi ekspeditsii «Svoda» v 1985 godu*. NA IA NANU, 1985/1g.

Movsha, T., Korvin-Piotrovskiy, O., Buzian, G. 2003. Rozvidky trypils'kykh pamiatok Pravoberezhnoi Kyivshchyny (slidamy Vikentiiia Khoiky). In: Cherniakov, I. T. (ed.). *Trypilska tsyvilizatsia u spadshchyni Ukrainy*. Materialy nauko-vo-praktychnoi konferentsii. Kyiv: Prosvita, p. 299-306.

Müller, J., Hofmann, R., Brandstatter, L., Ohlrau, R., Videiko, M. 2016. Chronology and Demography: How Many People Lived in a Mega-Site? In: Müller, J., Rassmann, K., Videiko, M. (eds.). *Trypillia Megasites and European Prehistory*. London; New York: Routledge, p. 133-169.

M. Yu. Videiko

TRYPILLIA CULTURE SITE YANCHA 1

Six settlements of Trypillia culture are known near Hrebeni village in Kaharlyk Region of Kyiv Oblast by now. Investigations of this sites started in the early 1960s plans are made using magnetic prospecting for five of them. Publishing of a small collection of finds from one of them, originating from Yancha 1 location, is an important step towards creating a coherent picture of the 500-year history of a small group of Trypillia population which belonged to Kolomyishchyna local group at the micro-regional level. Some finds of painted pottery demonstrate connections with Tomashivka local group located in more than 100 kilometers to south. Later, this place was settled in the Late Bronze Age and the 4th century AD (Cherniakhiv culture).

Keywords: Trypillia culture, Yancha 1, settlement, Kolomyishchyna group, magnetic prospecting.

Одержано 10.10.2017

ВІДЕЙКО Михайло Юрійович, доктор історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач Науково-дослідної лабораторії археології історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка, вул. маршала Тимошенка 136, Київ, 04212, Україна, my.videiko@kubg.edu.ua.

VIDEIKO Mykhailo Yuriiovych, DSc, Senior Research Fellow, Head of the Scientific and Research Laboratory of Archaeology of the History and Philosophy Department, the Borys Hrinchenko Kyiv University, st. M. Timoshenko, 13B, Kyiv, 04212, Ukraine, my.videiko@kubg.edu.ua.